

Kristin Skjørten
Norsk kompetansesenter om vold og traumatisk stress
Pb 181 Nydalen
0409 Oslo
kristin.skjorten@nkvts.no

Vår ref.: 2016/25

Deres ref.:

Dato: 04.03.2016

Uttalelse om prosjektet «Hvem er de som begår de vanligste voldtektene?» (2016/25)

Forskere og forskningsinstitusjoner har et selvstendig ansvar for å sikre at forskningen de utfører er god og etisk forsvarlig. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) er et rådgivende organ, som arbeider for å fremme god og ansvarlig forskning. NESH er faglig uavhengig og avgjør selv hvilke saker komiteen tar opp til behandling. Uttalelser fra NESH er kun veiledende, og ikke bindende eller sanksjonerende i juridisk forstand.

Bakgrunn

Den 21. desember 2015 mottok NESH en henvendelse fra Kristin Skjørten ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) på vegne av PhD-prosjektet til Anja Emilie Kruse, som er forsker III ved NKVTS og ekstern stipendiat ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo (IKRS/UiO). Den fulle tittelen på prosjektet er følgende: «Hvem er de som begår de vanligste voldtektene? Selvfølgelig og forståelse av overgrep og ansvar hos menn som har begått voldtekt eller andre grove, seksuelle krenkelser», og prosjektperioden går fra 2015 til 2018. Skjørten er prosjektleder og medveileder, mens veileder er May-Len Skilbrei, professor ved IKRS/UiO. Prosjektet er meldt til Personvernombudet/NSD parallelt med henvendelsen til NESH. Henvendelsen til NESH besto av prosjektbeskrivelse, etisk egnevaluering, informasjonsskriv og meldeskjema til NSD, og den ble behandlet på møte 9. februar 2016. Professor Skilbrei er for øvrig medlem av NESH, men var ikke tilstede på møtet og har ikke bidratt i forberedelsen av saken.

Sentrale spørsmål

I prosjektet vil det bli innhentet informasjon fra rundt 20 menn gjennom kvalitative intervjuer, om hvordan menn som har begått voldtekt eller andre typer grove, seksuelle krenkelser forholder seg til handlingene de har begått. Prosjektet er avgrenset til primært å gjelde menn over 18 år som har begått voldtekt mot andre over 18 år. Likevel det kan ikke utelukkes at personene også har begått krenkelser mot personer under 18 år.

Aktuelle kandidater for intervjuene vil bli funnet gjennom en tredjeperson som har hatt informanten i behandling eller til samtaler om volds- eller overgrepssproblematikk. Hvis en behandler klient er interessert i å delta, vil stipendiaten ta kontakt med klienten per telefon for innledende samtale og avtale om intervju etter å ha fått videreformidlet navn og telefonnummer.

De konkrete spørsmålene til NESH er knyttet til forskerens avvergingsplikt med hensyn til pågående eller planlagte straffbare handlinger etter straffelovens § 196 og opplysningsplikt til barneverntjenesten etter barnevernlovens § 6-4:

1. Hvilke tenkbare tilfeller av avvergeplikt etter straffelovens § 196 kan inntre i prosjektet, og hvordan bør slike situasjoner håndteres av stipendiaten og veilederen?
2. Hvilke tenkbare tilfeller av opplysningsplikt til barneverntjenesten etter barnevernlovens § 6-4 kan inntre i prosjektet, og hvordan bør slike situasjoner håndteres av stipendiaten og veilederen?
3. I begge henseender: Hvor konkret, begrunnet og sannsynliggjort må en mistanke være for at plikten etter den enkelte bestemmelse skal inntre?
4. Hvordan kan stipendiaten best informere informanter om hvilke begrensninger som ligger i forskeres taushetsplikt, på en praktisk måte innenfor rammene av informasjonsskrivet?

Vurderinger

NESH mener helt generelt at dette er en godt beskrevet studie hvor en rekke etiske utfordringer er grundig diskutert. I prosjektbeskrivelsen drøftes for eksempel samtykke, anonymisering, klarhet om roller ved rekruttering, samt forskning på personer under 18 år. Dette blir videre utdypet i meldeskjema til NSD, og NESH går ikke nærmere inn på disse momentene, da det ligger utenfor de konkrete spørsmålene ovenfor om avvergingsplikt og opplysningsplikt.

Samtidig er det flere forhold som ikke er tilstrekkelig problematisert i prosjektskissen, for eksempel rammene rundt selve intervjuene og spørsmål om innhenting av sensitive opplysninger

om tredjepart. I henvendelsen vises det til NESH' forskningsetiske retningslinjer (2006), spesielt kravet om uavhengighet ([punkt 23](#)) og barns krav på beskyttelse ([punkt 12](#)). Like sentralt, med tanke på spørsmål 4 ovenfor, er kravet om å informere dem som utforskes ([punkt 8](#)). Denne delen av retningslinjene nevner særskilt plikten til å informere deltakere i et forskningsprosjekt om følgene av å delta i prosjektet, i dette tilfellet mulig avvergingsplikt.

NESH har imidlertid valgt å avgrense sin behandling til de konkrete spørsmålene som ble reist i henvendelsen, som er av mer juridisk art. Drøftingen tar ikke høyde for «alle tenkbare tilfeller» som kan oppstå i prosjektet, men er av mer prinsipiell art.

Avvergingsplikt etter straffelovens § 196

Bestemmelsen i § 196 oppstiller en regel om avvergingsplikt, og rammer den som unnlater å forsøke å hindre nærmere spesifiserte straffbare handlinger og deres følger. Det er presisert at bestemmelsen gjelder uten hensyn til taushetsplikt. Blant de spesifiserte handlingene er voldtekt, jf. henvisningen til strl. § 291, men også grov kroppsskade og mishandling i nære relasjoner, jf. henvisningene til henholdsvis strl. §§ 274 og 282/283. På denne måten får bestemmelsen en ganske vid rekkevidde, og vil omfatte en stor gruppe av straffbare forhold. Selv om forskningsprosjektet gjelder voldtekt, vil avvergingsplikten kunne aktualiseres også ved risiko for andre straffbare handlinger, særlig knyttet til par- og familieforhold. Dette er noe forskeren må ta i betraktning ved vurderingen av avvergingsplikten.

Avvergingsplikten inntreer når noen holder det som sikkert eller mest sannsynlig (mer enn 50 prosent) at den aktuelle straffbare handlingen vil bli eller er begått. Når det gjelder alternativet at handlingen allerede er begått, er poenget at en også kan ha plikt til å avverge pågående, vedvarende straffbare forhold, eller følger av allerede begåtte straffbare forhold. Det er en ganske høy terskel for at dette sannsynlighetsvilkåret skal være oppfylt. Mistanken må være av konkret karakter, slik at det er mer sannsynlig at forbrytelsen vil skje (eller har skjedd) enn at den ikke vil skje (eller ikke har skjedd). Det er dermed ikke tilstrekkelig for at avvergingsplikten skal inntre at en som forsker ikke utelukker muligheten for den straffbare handlingen. At en informant i et forskningsprosjekt har tanker eller fantasier knyttet til denne typen handlinger, vil heller ikke være nok i seg selv. Det kreves mer konkrete holdepunkter for at handlingen vil bli begått, for at avvergingsplikten skal aktualiseres.

Antakelig vil sannsynlighetskravet lettere være oppfylt knyttet til mishandling i nære relasjoner, enn for voldtekt, fordi de førstnevnte handlingene ofte har lavere terskel for

gjennomføring og oftere inngår i et fast handlingsmønster. En kan imidlertid tenke seg at voldtekt av egen ektefelle eller partner inngår i et tilsvarende handlingsmønster, noe som vil gjøre nye handlinger av samme type mer sannsynlig enn overfor personer utenfor denne sfæren.

Avvergingsplikten gjelder mens den straffbare handlingen eller dens følger ennå kan avverges. Kjernetilfellene er tilfeller der handlingen ennå ikke er begått. I så fall gjelder avvergingsplikten helt frem til den straffbare handlingen er fullbyrdet. Straffbare handlinger som ennå pågår, er også omfattet av plikten. For eksempel kan det dreie seg om en pågående mishandling av ektefelle eller barn. Endelig fullbyrdede (ikke pågående) straffbare handlinger er bevisst holdt utenfor bestemmelsen. Det gjelder ikke en generell meldeplikt for fullbyrdede forbrytelser etter norsk rett.

Den viktigste og mest praktiske avvergingshandlingen vil være å anmelde forholdet. Men etter omstendighetene kan det foreligge en plikt til å søke å avverge handlingen og/eller dens følger på en annen måte, for eksempel ved å ta kontakt med barnevernet dersom det dreier seg om personer under 18 år, eller personer under 23 år som fremdeles er under tilsyn av barnevernet. En kan også ha plikt til å forsøke å avverge handlingen mer direkte, for eksempel ved å overtale den aktuelle personen til ikke å gjennomføre handlingen. Det gjelder særlig der en har grunn til å tro at det å ta kontakt med politiet ikke vil medføre en tilstrekkelig rask reaksjon til å hindre handlingen.

Gjennom det som er beskrevet foran, skulle det også fremgå hvordan slike situasjoner konkret må håndteres av stipendiaten og veilederen. Stipendiaten har et personlig ansvar for å overholde avvergingsplikten. Det vil ikke nødvendigvis være tilstrekkelig å konferere med veileder eller andre i forskningsmiljøet i etterkant dersom straffelovens § 196 tilsier en annen og i noen tilfeller mer umiddelbar reaksjon. Uansett er det viktig å bruke veileder og forskningsmiljøet til å legge en mer spesifikk strategi for avverging av straffbare handlinger i forkant av informasjonsinnhenting. Også NESH kan ha en rolle her, på et mer overordnet nivå.

Personer som bidrar til at avvergingsplikten etter straffelovens § 196 ikke overholdes, kan for øvrig bli dømt for medvirkning, jf. straffelovens § 15, 2. ledd. Det er opplyst i lovforarbeidene at bestemmelsene knyttet til avvergingsplikt ikke ofte har vært prøvet for domstolene. Forarbeidene tar dette som et tegn på at lovbestemmelsen i stor grad overholdes.

Opplysningsplikt etter barnevernloven § 6-4

Også opplysningsplikt etter barnevernlovens § 6-4 setter forskerens taushetsplikt til side, jf.

«uten hinder av taushetsplikt» i 2. ledd. Barnevernlovens § 6-4, 2. og 3. ledd oppstiller opplysningsplikt til kommunens barneverntjeneste angående nærmere angitte forhold.

Bestemmelsen overlapper med straffelovens § 196 når det gjelder tilfeller det skal reageres på, på den måten at ett og samme tilfelle kan utløse krav om reaksjon etter begge de to regelsettene. I noen tilfeller vil også den reaksjonen som kreves etter bestemmelsene være den samme:

Forskeren har plikt til å ta kontakt med barneverntjenesten for å avverge straffbare handlinger.

Det er særlig alternativet «mishandlet i hjemmet» etter barnevernlovens § 6-4, 2. ledd som også aktualiserer avvergingsplikt etter straffelovens § 196, jf. at straffelovens §§ 282 og 283 nettopp gjelder mishandling i nære relasjoner.

Etter straffelovens § 196 vil det imidlertid kunne kreves at en også tar kontakt med politiet eller avverger den straffbare handlingen på andre måter, i tillegg til å ta kontakt med barnevernet. I andre henseender er det barnevernlovens § 6-4 som har en videre rekkevidde enn straffelovens bestemmelser: Opplysningsplikten etter § 6-4 omfatter også alvorlig omsorgssvikt, barn med alvorlige atferdsvansker, og andre tilfeller som ikke nødvendigvis omfattes av avvergingsplikten etter straffelovens § 196.

Etter lovforarbeidene til barnevernloven er ikke opplysningsplikten betinget av at en har sikker kunnskap om barnets omsorgssituasjon. Det er nettopp mistanke om omsorgssvikt som ofte vil danne grunnlag for kontakt med barnevernet. Meldinger til barnevernet kan imidlertid være en belastning for alle involverte, inkludert melder selv, og dette taler ifølge forarbeidene mot en vid melde- og opplysningsplikt. Hensynet til å unngå for stor flyt av personsensitive opplysninger og hensynet til å bevare tillitsforholdet til hjelpeapparatet, trekker i samme retning.

Av dette følger det at det bare er ved mistanke om mer alvorlige tilfeller av mishandling eller omsorgssvikt, at det oppstår meldeplikt etter barneloven § 6-4.

Hvordan kan en best informere om begrensninger i taushetsplikten?

Utfordringen når det gjelder opplysninger om begrensninger i taushetsplikten i informasjonsskrivet, knytter seg til å oppfylle informasjonsplikten ([punkt 8](#)), samtidig som det ikke svekker tillitsforholdet mellom forsker og informant på en måte som virker negativt inn på gjennomføringen av forskningsprosjektet. På generelt grunnlag kan det imidlertid sies at det vil være en fordel om forskningsprosjektet kan fokusere mer på informantens fortid enn nåtid og

fremtid. I så fall kan en opplyse nettopp om dette, og begrunne avgrensningen også med problemstillingene knyttet til reglene om opplysnings- og meldeplikt.

Avsluttende merknader

NESH mener som sagt at dette er en godt beskrevet studie, men har ikke gått inn på de ulike forskningsetiske spørsmålene prosjektet reiser da dette ligger utenfor selve henvendelsen. Forsker og veiledere har et selvstendig ansvar, i dialog med Personvernombudet ved Norsk senter for forskningsdata (tidligere NSD), for å sikre at gjennomføringen av prosjektet er ansvarlig og i tråd med gjeldende lovverk.

Med vennlig hilsen

Bjørn Hvinden
Komitéleder, NESH

Vidar Enebakk
Sekretariatsleder, NESH

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer.

Kopi: Personvernombudet, Norsk senter for forskningsdata (tidligere NSD)